

Hoofd, hart, handen

'Grote opvoeder der mensheid' noemde de Nederlandse pedagogiekleraar Huijts Pestalozzi (1746-1827) in zijn boek over deze Zwitserse pedagoog. Na ruim twee en een halve eeuw is zijn naam in het onderwijs in Nederland verwaaid door de wind der tijden, maar zijn gedachtegoed niet. In dit artikel blikken we te terug naar de oorsprong van het hoofd-hart-handenprincipe en wat we daar nu nog van terug zien in ons huidige onderwijs.

REDACTIE HANS DIJKHOFF

Pestalozzi wordt vaak gezien als een van de grondleggers van de hedendaagse pedagogiek. Hij wilde onderwijs voor iedereen en pleitte daarbij voor een kindgerichte benadering. De natuurlijke ontwikkeling van het kind was voor hem uitgangspunt en daar wilde hij met zijn lesstof dan ook op aansluiten. Pestalozzi pleitte voor 'menselijk onderwijs', dat wil zeggen tegemoetkomen aan de hele persoon met hoofd, hart en handen. Daarom had hij ook aandacht voor de emotionele en morele aspecten van de ontwikkeling van kinderen. Hij wilde vooral zoveel mogelijk aanschouwelijk onderwijs. En met die ideeën blijft hij ook voor leraren van de eenentwintigste eeuw inspirerend. Zijn leven was zijn werken.

Pedagoog van 'vergeten kinderen'

Op zijn beurt liet hij zich leiden door Jean Jacques Rousseau. Door de denkbeelden van Rousseau – waarin de ontaarde cultuur werd verworpen en de natuur verheerlijkt – werd Pestalozzi geïnspireerd om naar buiten te trekken en samen met de boeren op het land te gaan werken. Maar landbouwer was hij niet. De mislukking van zijn landbouwonderneming en zijn liefde voor de eenvoudige plattelandsbevolking brachten hem op het idee om een opvanghuis voor armen te vestigen. Zijn toenemende pedagogische interesse nam hij daarin mee. Hij wilde dus een boerderij voor arme kinderen die daar hun opvoeding kregen. Als dat eenmaal zou lopen, zou het boerenbedrijf ook wel weer gezond worden. Vanaf dat moment werd Pestalozzi de pedagoog van 'vergeten kinderen'. Daarbij dacht hij aan kinderen die een zwervend bestaan leidden. Pestalozzi schreef een opvoedingsplan om de 'vergeten kinderen' te leren werken. Dat plan bevatte naast lezen, schrijven, rekenen en godsdienst ook onderwijs in het werk van dagloners, het verbouwen van voedingsgewassen en groentesoorten en het planten en verzorgen van fruitbomen. Voor de meisjes

richtte hij zich vooral op huishoudelijk werk en daarnaast op het spinnen van katoen. Hieruit blijkt dat Pestalozzi een ander standpunt innam dan Rousseau. Terwijl Rousseau zei dat de arme geen opvoeding nodig heeft en de omstandigheden hem moeten leiden, stelde Pestalozzi dat armen opgevoed moeten worden om ze te leren zich te ontwikkelen. Pestalozzi wilde dat ze zich ontplooiden en ontwikkelden.

Pedagogische uitgangspunten

Twee pedagogische factoren onderscheidde Pestalozzi. De eerste factor is die van de lichamelijke conditie die de grondslag is voor de ontwikkeling van krachten. Deze krachten geven mensen het dubbele fundament van alle menselijke wijsheid en deugd. Dat fundament bestaat uit dankbaarheid en liefde die de basis zijn om goed te kunnen werken. Eigenlijk zegt hij hier dat 'het oefenen van het lichaam' basisvoorwaarde is. De tweede factor is meedoen met huisarbeid. Hoewel andere opvoeders kinderen juist veel vrijheid wilden geven om te kunnen spelen, meende Pestalozzi dat ze eerst thuis moeten meehelpen en dan pas mogen spelen. Hij vond dat kinderen daarmee hun concentratie vergrootten, hun beoordelingsvermogen oefenden en respect ontwikkelden.

Kennis verspreiden

Pestalozzi wilde zijn kennis graag overbrengen en richtte een school op in Burgdorf. Er moest veel ontwikkeld worden en ideeën besproken. Elke avond om 21.00 uur was er daartoe in Burgdorf een personeelsvergadering als reflectie op de dag. Men formuleerde onderwijsmethoden en langzaam aan ontstond een pedagogisch concept. Pestalozzi benadrukte dat onderwijs niet puur het inprenten van kennis is maar een kwestie van het ontwikkelen van hoofd, hart en handen. Hij noemde zijn methode *Pädagogik des Kopfes, des Herzens und der Hand*. Intellectueel onderwijs, zoals hij dat zelf noemde, is niet in staat om bij mensen het bewust worden van

Foto: Wikipedia

◀ Standbeeld Pestalozzi in Zürich

van lesstof. Vaardigheden mogen in het onderwijs niet ontbreken.

Als godsvruchtig persoon gaf hij onderricht vanuit de christelijke traditie. Ook hedendaagse denkers over christelijk onderwijs onderschrijven zijn stelling dat wanneer we goed onderwijs geven we de leerling in het hart moeten raken. Het speciaal onderwijs kan zich nog steeds op Pestalozzi beroepen. In de instituten in Burgdorf en Yverdon (waar hij ook heeft gewerkt) had hij aparte klassen voor leerlingen met gehoorproblemen. Daarnaast had hij veel aandacht voor kinderen met leermoeilijkheden en gedragsproblemen.

De grondhouding bij elke vorm van onderwijs moet acceptatie zijn. Dat is wat hij bedoelt met: *'Wenn es ein Ding gibt wobei die Liebe nicht fehlen darf, dann ist es die Erziehung des Kindes.'* Hedendaagse pedagogen die zich verdiepen in de ideeën van Pestalozzi worden over de eeuwen heen uitgenodigd te reflecteren op zijn ideeën en die van henzelf. Hij schreef in zijn *Schwanengesang*: *'Onderzoek alles, behoud het goede; en als er in uzelf wat beters gerijpt is, voeg dat erbij. Voeg, na wat ik u in deze bladzijden in waarheid en liefde probeerde mee te geven, in waarheid en liefde daaraan toe. En werp in ieder geval alle pogingen die ik in mijn leven heb gedaan niet weg als iets dat al is afgeschreven en dat er geen verder onderzoek zou nodig zijn.'*

21st Century skills

In onze moderne tijd zien we veel van deze historische basis terug in wat we noemen de '21st Century Skills' ofwel de '21e eeuwse vaardigheden' zoals beschreven in de uitwerking voor het Nederlandse onderwijs, opgesteld door SLO, het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, en Kennisnet. Hoewel misschien niet echt nieuw, zij omschrijven wel wat we ervan verwachten van burgers en medewerkers. Nu en in de toekomst. In de technische en wetenschappelijke vakgebieden worden veel van deze vaardigheden en het Leren en Werken met je Hart, je Hoofd en je Handen al toegepast. In het onderwijs in deze gebieden zie je ze bijvoorbeeld terugkomen in Ontwerpend en Onderzoekend leren.

Het begrip '21e eeuwse vaardigheden' heeft een bredere betekenis en vormen meer een basisset aan vaardigheden en een basishouding om in de toekomst succesvol te zijn en begrip te krijgen van de wereld om ons heen. En om die te beïnvloeden natuurlijk.

Deze brede vaardigheden zien we terug in Curriculum.nu. Dus het gedachtegoed van Pestalozzi is nog steeds zeer actueel al zijn we een beetje vergeten waar het zijn oorsprong vond.

hun innerlijke waardigheid te ontwikkelen. Hij vond het belangrijk dat deze waardigheid werd ontwikkeld omdat daardoor ook een godsbesef onstond. Pestalozzi stelde in zijn denken over onderwijs de liefde centraal. *'Sie lehrt das Kind in allem Denken lieben und in aller Liebe denken.'*

Nalatenschap

Wat heeft Pestalozzi de pedagogiek nagelaten? Die vraag kan op meerdere manieren beantwoord worden. In Duitsland wordt hij de grondlegger van de pedagogiek genoemd. In Nederland was hij tot in de jaren zestig van de vorige eeuw een bekende pedagoog. Veel lerarenopleidingen besteedden aandacht aan zijn werk. Pestalozzi's *Pädagogik des Kopfes, des Herzens und der Hand* is in onze tijd nog steeds waardevol. Lesgeven is meer dan overdracht

Bronnen

Beunk, G. (2014) 'Hoofd, hart en handen Johann Heinrich Pestalozzi', In *Vitale idealen, voorbeeldige praktijken* (p. 90-105) Amsterdam, Buijten en Schipperheijn

Huijts, Johs. H. (1927). *Johann Heinrich Pestalozzi, de avondsonde van een kluizenaar en hoe Geertrui haar kinderen onderwijst*. Rotterdam: Busse's uitgeverijmaatschappij.

<https://www.hetabc.nl/wp-content/uploads/2015/11/Blog-Liesbeth-Breek-De-hele-mens.pdf>

Contact

hans.dijkhoff@kvlo.nl

Kernwoorden

opvoeding, pedagogie, geschiedenis